

Krajinný ráz

Slovní spojení „krajinný ráz“ se používá pro označení charakteru krajiny. Tedy toho, jaké má krajina objektivně stanovitelné vlastnosti, ale i toho, jak je konkrétní krajina subjektivně vnímána člověkem. Proto je ráz krajiny na jedné straně určen reliéfem, klimatickými podmínkami, typem krajinného pokryvu, vývojem v minulosti, na straně druhé pak ale i tím, jaké mají o krajině lidé představy, jaké události se v ní odehrály. V České republice je termín krajinný ráz dokonce definován v legislativě (§ 12 zákona č. 114/1992 Sb. ve znění pozdějších předpisů). Podle této normy je krajinným rázem přírodní, kulturní a historická charakteristika oblastí. Za zvýšené hodnoty krajinného rázu jsou pak podle zákona považovány například zachovalé přírodní scenérie, harmonická kulturní krajina či soubory historických staveb. Naopak jako snížené hodnoty krajinného rázu jsou vnímány projevy neúcty člověka ke krajině. Pod tím si můžeme představit velkoplošnou těžbu nerostných surovin, průmyslovou výstavbu v kulturní krajině či rozsáhlé kalamitní holoseče v zalesněných oblastech.

Psychologické a historické vnímání krajiny

Téměř každý má svoji oblíbenou krajinu. Je to buď kvůli tomu, že v ní prožíval dětství, prázdniny, nebo že se mu prostě líbí. V krajině vnímáme některá místa jako výjimečná díky událostem, které se k nim vztahují. Mezi takové události patří třeba spočinutí Jana Žižky pod místním dubem (Žižkův dub u Třemošnice a mnoho dalších), vyvraždění Slavíkovců (Libice v Polabí) nebo slety čarodějnic (Petrovy kameny v Hrubém Jeseníku). Pro oblibu krajiny má velmi podstatný význam „spjatost“ obyvatel s krajinou. Krajiny, kde existuje dlouhodobá stabilita osídlení, většinou neprochází zásadními změnami, naopak krajiny, ve kterých dojde k přerušení kontinuity osídlení (např. Sudety), se v důsledku toho významně mění. Krajina kopaničářských osad na obou stranách Beskyd je dnes v hrubých rysech velmi podobná té před sto lety, což se o krajině ve výše položené části Šumavy říci nedá.

To, že se nějaká konkrétní krajina někomu líbí, má také své psychologické důvody. Člověk preferuje takovou krajinu, ve které

má přehled a zároveň je nenápadný. Takovou je například krajina s četnými skupinami stromů či se solitery a mírně zvlněným reliéfem. Je zde možné daleko dohlédnout, ale zároveň se ztratit mezi stromy. Lidé dávají přednost čitelně rozlišitelným prostorům středního měřítka, které mohou rozumně porovnat s velikostí lidské postavy. Proto se většinou cítíme lépe v krajině s menšími prostory tvořenými mozaikou luk, polí a remízů než v krajině prostorů velkého měřítka tvořené třeba rozlehlými lány polí.

Některé krajiny jsou krásné harmonií (obr. 1.), jiné zase kontrasty horské krajiny (obr. 2.). Obecně jsou velmi oceňovány přírodní krajiny. Na dovolenou zpravidla nevyrazíme do rýžových polí Pádké nížiny, ale spíše do Dolomit nebo na Korsiku. Nebylo tomu tak vždycky. Až do vrcholného středověku lidé obdivovali spíše krajiny vytvořené či přetvořené lidskou činností, jako je město, zahrada či pole. Postupně se tento vztah začal obracet, což je patrné například v umění. První krajinomalby se objevovaly někdy na sklonku vrcholného středověku (například malby Albrechta Dürera). Obdiv k rozervané přírodní scenérii pak vrcho-

lil v romantismu a udržel se v podstatě do dnešní doby. Romantické pohledy na přírodu vedly ke vzniku oboru ochrany přírody. Lidé primárně začínali chránit to, co je hezké. V posledních desetiletích se v důsledku technologických pokroků v zemědělství na celém světě začaly silně proměňovat nejenom krajiny přírodní, ale i tradiční zemědělské krajiny, tj. krajiny zcela přeměněné lidskou činností. Na území dnešní České republiky docházelo například ke zvětšování lánů polí v šedesátých letech, zatravňování polí či zalesňování luk v podhorských oblastech v letech devadesátých. Obdobné procesy byly zaznamenány i jinde v Evropě, příkladem může být třeba postupný ústup hospodaření ve vyšších polohách Alp v minulých čtyřech desetiletích. Tradiční vzhled těchto krajín se začal měnit, což vedlo ke zvýšené snaze udržet a chránit dochované a jedinečný krajinný ráz.

Co ovlivňuje krajinný ráz

Jaké jsou vlastně objektivně stanovitelné parametry krajiny ovlivňující její ráz? Tím prvním je určitě **reliéf**. Můžeme tak rozznávat krajiny ploché či krajiny s velkými relativními převýšeními. Asi nejčastějším typem krajiny v České republice z hlediska reliéfu jsou tzv. pahorkatiny s plošinami (resp. spíše zarovnané povrchy rozčleněné vodní erozí), naopak výjimečné jsou izolované kužely vulkanického původu (např. České středohoří) nebo výrazné zlomové svahy (třeba jihovýchodní okraj Krušných hor). Dalším objektivně stanovitelným rysem krajiny je typ krajinného pokryvu a jeho **struktura**. V krajině mohou například dominovat uniformní lesní porosty, krajina však může být také tvořena mozaikou plošek několika typů. Existují i krajiny s kontinuálně se prolínajícími typy krajinného pokryvu, např. křovinami zarůstající lada na opuštěné zemědělské půdě. Další objektivně postihnutelem vlastností krajiny, utvářející její krajinný ráz, je **historický vývoj**. Ten bývá zpravidla čitelný z různých historických artefaktů a krajinných struktur. Uspořádání sídel, cestní sítě a plužiny nám může podat informaci o tom, kdy byla krajina kolonizována. Typicky např. lesní návesní vsi či okrouhlíce vznikaly během velké středověké kolonizace. Rozptýlené horské středověké osídlení zase značí trvalé osídlení krajiny

Obr. 1.: Krajina pod Hazmburkem. Krajinnému rázu zde dominují nejvyšší vrcholy Českého středohoří (Milešovka, Kletečná, Lovoš) a rozsáhlé lány orné půdy. Foto: V. Tremil

PLANETA VOLÁ SOS

až od novověku (např. nejvyšší polohy Beskyd). O historii krajiny nám mohou napovědět i staré stavby. Tak například sídelní centra raného středověku označují nejstarší rotundy (třeba Budeč, Týnec nad Sázavou, Starý Plzenec). Z hlediska historického vývoje je nutné také vědět, zda se nacházíme v krajině s dynamickým vývojem a s neustálým krajinným rázem, nebo naopak v krajině, jejíž základní charakteristiky se dlouhodobě nemění. Krajinný ráz ovlivňuje i to, zda v dané krajině proběhly některé významné historické události. Jinak je proto vnímána krajina např. na západ od Slavkova, prolitá krví tisíců vojáků padlých během bitvy tří císařů, a jinak obdobně vypadající krajina o pár kilometrů dále. Dalším aspektem krajinného rázu může být také akustická, popř. aromatická kvalita prostředí.

To jsou charakteristiky krajinného rázu, které jsou objektivně stanovitelné. Další a velmi podstatnou vrstvou krajinného rázu je **subjektivní vnímání** výše uvedených charakteristik a dalších vlastností krajiny, které jim přisuzuje každý konkrétní člověk (příběhy, vzpomínky, tradice). Například hůře neseme, když se změní výstavbou dálnice krajina, ve které jsme trávili dětství, než když se tak stane kdekoli jinde, třeba i v objektivně výjimečnějším krajinném typu.

Ochrana krajinného rázu

V České republice byla ochrana krajinného rázu zavedena v roce 1992 v rámci zákona o ochraně přírody a krajiny. V tomto zákonu přímo stojí, že k činnostem v krajině, které by mohly snížit nebo změnit dochované hodnoty krajinného rázu, musí vydat souhlas orgán ochrany přírody. Na základě tohoto zákona jsou pak vymezována území, ve kterých je ráz krajiny chráněn ve zvýšené míře. Jde o **přírodní parky**. O ochranu krajinného rázu je usilováno i v evropském měřítku. V roce 2000 byla ve Florencii přijata **Evropská úmluva o krajině**. Ta zavazuje jednotlivé státy, které k ní přistoupily, k tomu, aby na svém území mimo jiné provedly klasifikaci krajinných typů a s přihlédnutím k této klasifikaci dále přijaly opatření, která zajistí zachování těchto specifických krajin. V České republice byly vymezeny podle krajinného rázu krajinné typy starosídelních krajin hercynika a pannonika, vrcholně středověkých krajin hercynika a karpatika a novověkých sídelních krajin hercynika a karpatika (bližší viz Löw a kol. 2005).

Obr. 2.: Přírodní krajina. Rozpadající se porost horské smrčiny na úbočí Lysé hory, Moravskoslezské Beskydy. Foto: V. Tremml

V současné době je v České republice ochrana krajinného rázu dosti problematická. Státní ochrana přírody samozřejmě z principu nechce přijmout fakt, že krajina je vždycky odrazem společenských podmínek a vztahu místních obyvatel k ní. Snaží se změnit krajinný ráz bránit, i když těm zásadním (např. suburbanizace, průmyslové parky, apartmánové bydlení v horách) stejně vesměs nezabrání. Výsledkem snahy o ochranu krajinného rázu pak často bývají komická rozhodnutí orgánů ochrany přírody nařizující výstavbu benzinových pump se sedlovou střechou či otáčení půdorysu domů o několik stupňů, aby byly v souladu s linií bývalé komunikace. Konzervativnost státní ochrany přírody pak prakticky eliminuje moderní venkovskou architekturu na územích chráněných krajinných oblastí a přírodních parků.

Asi nejvíce kontroverzním záměrem z hlediska ochrany krajinného rázu jsou v současné době větrné elektrárny. Vysoké věže větrných elektráren jsou zdaleka viditelné a názory na jejich estetickou hodnotu jsou rozdílné. Charakter sporů trefně vystihl Cílek (2008, str. 31) – popisuje obě možné varianty vnímání technického díla, které může mít své obdivovatele (ladné křivky, vysoká technologická úroveň) i kritiky (ohyzdný technický prvek v zemědělské krajině). Jako podklad pro rozhodnutí o umístění

stavby jsou zpravidla zpracovávány studie vlivu staveb na krajinný ráz. Aktuální metodická doporučení k hodnocení vlivu záměru (tj. například nějaké stavby) na krajinný ráz však nejsou schopna odlišovat subjektivní kritéria hodnocení krajinného rázu. Velký vliv při jejich zpracovávání má tzv. expertní soud, ve kterém se však často „expert“ rozcházejí. Určitá porovnatelnost expertních soudů je zajištěna akceptováním estetické normy, která zjednodušeně deklaruje, že co je přírodní nebo historické, je rovněž krásné. Vlastní hodnocení vlivu záměru na krajinný ráz se většinou provádí tak, že se nejdříve zjistí rozsah území, které bude záměr ovlivňovat (např. kde bude vidět, slyšet, cítit apod.), a poté se v tomto území stanoví výjimečné a typické prvky krajinného rázu a odhadne se, jakým způsobem budou tyto prvky realizací záměru změněny.

Přes výše uvedené nesrovnalosti v praktickém uplatňování konceptu krajinného rázu nelze rozhodně tento náhled na krajinu zatracovat. Skrze krajinný ráz se totiž na krajinu můžeme dívat celistvě a brát v úvahu všechny její složky – fyzickou, sociální i psychologickou.

Václav Tremml,
PřF UK v Praze
tremml@natur.cuni.cz

LITERATURA:

- CÍLEK, V. (2008): Dýchat s ptáky. Dokořán, Praha. 246 s.
LÖW, J., MÍCHAL, I. (2003): Krajinný ráz. Lesnická práce, Brno. 541 s.
LÖW, J., CULEK, M., HARTL, P., NOVÁK, J. (2005): Typologie české krajiny. <http://geoportal.cenia.cz>
STIBRAL, K. (2005): Proč je příroda krásná? Dokořán, Praha. 202 s.

APLIKACE DO VÝUKY:

1. Vysvětlíte, který přírodní park leží ve vašem kraji nebo přímo v blízkosti školy.
2. S využitím různých zdrojů informací napište, co lze v parku považovat za přírodní, kulturně historické a krajinářské estetické hodnoty.